

Liget.org » 2009 / 5 » **Kardos Gábor – Kiáltás a válságból**

http://www.liget.org/cikk.php?cikk_id=1662

S a rossz úton, mert minden ellovan,

Felüti néha fejét a lovam

És megkérdi, míg szép feje kigyúl:

Hát mi lesz ebből tekintetes úr?

(Ady Endre: A ló kérdez)

Hatalmas összeget kölcsönöztünk az Egyesült Államoknak. Természetesen nyugtalankodunk a tőkénk biztonsága miatt. Igazat szólva határozottan aggódom.

(Wen Dzsiaobao, kínai miniszterelnök)

Egykor és ma

2008. szeptember 15-én összeomlott a Lehman Brothers beruházási bank New Yorkban. Ezzel kezdetét vette a subprime jelzáloghiteleket, és egyéb derivatívákat – az áttekinthetetlen és rendkívül kockázatos másodlagos pénzügyi műveleteket – megtestesítő papírok elképesztő értékvesztése, a számítógép generálta (látszólagos) univerzum szétesése, amely eredményeként a befektetési, a kereskedelmi, illetve a nyugdíjalapok, továbbá a bankok egymás után veszítették el alaptőkéjüket. A pénzbőség egyik pillanatról a másikra megszűnt, elkezdődött a hitelválság, amely néhány hét alatt elérte a termelést, a krízis áterjedt a pénzügyi szféra „irreális” gazdaságáról a reálgazdaságra.

A Nagy Válság idején, annak első két esztendejében, bár a vállalati részvények túlértékelés utáni elértéktelenedése, a termelés súlyos visszaesése megnehezítette a pénzügyi kapcsolatokat, a hitelpiac azért működött. Arra, ami 2008. szeptember 18-án következett be – egy rendíthetetlennek tartott óriás befektető bukása –, csak 1931. május 11-én került sor. Ekkor vált fizetéseképtelenné a bécsi Creditanstalt, a Rothschild-csoport zászlóshajója.

A bizalmatlanság és a pánik nem volt kisebb a mainál, és Németország pénzügyi összeomlásához vezetett. Ezzel olyan események kezdődtek, amelyek alapvető társadalmi és politikai változásokat eredményeztek, átalakították az államok közötti gazdasági kapcsolatokat és erőviszonyokat, az egész nemzetközi rendszert. Ha a második világháború kirobbanása nem is volt kódolva az események alakulásában – hiszen ahhoz a végzet bábjátékosainak szubjektív döntéseire volt szükség –, nem is volt független ezektől.

Érdemes tehát a válság lehetséges nemzetközi gazdaságpolitikai és általános politikai következményeivel foglalkozni, akkor is, ha szerencsére a hidegháború utáni nemzetközi kapcsolatok szerkezete lényegesen eltér a két világháború közötti külhoni viszonyokétól.

A nemzetközi viszonyok

A két világháború közötti időszak nemzetközi viszonyainak egyik alapvető jellemzője, amely a náci hatalomátvétellel erősödött fel, a diktatórikus és a demokratikus hatalmak szembenállása volt. Napjainkban demokratikus és autokratikus államok állnak szemben egymással, a Nyugat társadalmi ideáinak univerzalizmusa, illetve Kína, Oroszország, Irán partikularizmusa geopolitikai ellentételekkel kapcsolódik össze, és számos konfliktusra ad lehetőséget.

Ugyanakkor a globális kapitalizmus, az összekapcsolt pénzpiacok és a rendkívüli gazdasági hatalommal rendelkező transznacionális vállalatok, az elképzelhetetlen mértékű kölcsönös függések átrajzolják a hatalmi törésvonalakat. Az Egyesült Államok Kína legnagyobb felvevő piaca, Kína viszont az Egyesült Államok legnagyobb hitelezője. Oroszország Európa legnagyobb földgáz-szállítója, ami azt is jelenti, hogy bevételei ez utóbbitól függenek. Az Egyesült Államok nagy vehemenciával – verbálisan – ösztönzi a Nabucco gázvezeték megépítését, miközben tudja, ha megépül, jelentős részben iráni gázt szállít majd. Automatizmus persze még globalizáció esetén sincs.

A nemzetközi realizmus iskolájának hívei mindig nagy élvezettel mutatták ki történeti gazdaságstatisztikai elemzéssel, hogy az első világháború előtt Oroszország és Németország egymás vezető gazdasági partnerei voltak, és amint ismert, ez nem akadályozta meg, hogy szembenálló hadviselők legyenek a Nagy Háborúban.

Az Egyesült Államok szerepe

Marx annak idején Angliát a tőkés világ démiurgoszának nevezte; de a globális kapitalizmus mechanizmusainak végső mozgatója az Egyesült Államok volt és marad. A mai válság közepette persze ez sok tekintetben muszájherkulesesség. Amikor az Egyesült Államok termelése zuhanni kezdett 1929-ben, maga alá temette az amerikai álmot. Ma vásárlóerejének rohamos csökkenése padlóra küldi a kínai, a japán és az európai gazdaságot is. A weimari Németország fizetéseképtelenné válása olyan lavinát indított el, amely hitelválságba

taszította az úgy-ahogy még talpon maradt európai gazdaságokat. Ha az Egyesült Államok ma államcsődöt jelentene, összeomlana a világ pénzügyi rendszere, a központi tartalékbankok trezorjában színes papírronggyá válnának a dollárkötegek, a számítógépek előtt ülő központi bankárok előtt elsötétülnének a képernyők. A világ azonban ma is szívesen adja a pénzét az Egyesült Államoknak. A válság előtt a nemzetközi hitelpiacok finanszírozták a fővenyre épült amerikai túlfogyasztást, megelőlegezve az amerikai fogyasztó magyar szemmel gátlástalan hitelkártya használatát, a reménybeli jövedelmek időnap előtti elköltését. Mostanában meghitelezi a gigantikus kormányzati élénkítő csomagokat. Elég lehet azonban a dollár jelentős és tartós megingása, hogy az óvatos japán, kínai és arab bankárok komolyan megfontolják: a dollár helyett az eurót használják tartalékeszközként. Ezzel megszűnne a lehetőség, hogy az amerikai kormányzat szétterítse a világra nemzeti költségvetése deficitjét. Egyben az Egyesült Államokra építő biztonságpolitikai konszenzus vége is eljőne, összeomlana a szisztéma, amely szerint Amerika fegyverkezik és garantálja szövetségesei biztonságát, míg azok szó nélkül fizetik a számla jelentős részét.

Mindez beláthatatlan következményekhez vezetne. Széthullhatna például az amerikai–japán szövetség, bár a geostratégiai helyzet, elsősorban az észak-koreai fenyegetés, illetve Kína hatalmának ellensúlyozása felülírna a szövetség anyagi alapjainak megingását.

Az önvédelmi reflex és az intézményi válasz

A világ legerősebb gazdasággal rendelkező húsz állama közül tizenhét hozott piacorkorlátozó intézkedéseket a válság hatására. Állítólag kivétel volt Dél-Afrika, Szaúd-Arábia és Japán. A nemzeti ipar termelésének zuhanása, a munkanélküliség gyors növekedése, sajnos, gazdasági nacionalizmushoz és idegengyűlölethez vezet. Kérdés, hogy a nemzetközi gazdasági intézmények képesek-e ezt a tendenciát megállítani.

Nemigen reális, hogy Angela Merkel javaslata, amelyet a Davosban tartott világgazdasági értekezleten tett, megvalósul, és létre jön az ENSZ Biztonsági Tanácsa alapján elgondolt Világgazdasági Tanács. Nem csupán azért, mert amikor komoly a baj, a meglévő intézmények használata sokkal egyszerűbb, de az összetétel és a kompetencia kérdésének megoldása sem ígérkezik könnyűnek.

Az élénkítő csomagok összehangolása nem sikerült, még az Európai Unión belül sem. Igaz, hogy maguk a gazdasági problémák is eltérő formákat öltenek. Exportviisszaesés Németországban és a kelet-közép európai új tagállamokban. A lakossági fogyasztás stagnálása Franciaországban, az Amerikából ismert ingatlanhitelezési válság Nagy-Britanniában, Írországban és Spanyolországban. Az illúzió, hogy az Atlanti-óceán elég széles az amerikai betegség távoltartásához, hamar megbukott.

A válság megmutatta: az is csupán illúzió, hogy az Európai Unión belül érdekcsoportként működhetnének a visegrádi államok. Gyurcsány Ferenc ötletét az új tagállamok javára felállítandó pénzügyi alapról senki sem támogatta a térségből. A környező új tagok inkább igyekeznek előnyösen megkülönböztetni magukat a kátyúban lévő Magyarországtól. A hazai válság hiteltelenné tesz mindenféle hivatkozást bármely más állam érdekeire.

Magyarországnak fülíg érő eladósodása miatt se pénze, se lehetősége a gazdaság élénkítésére. Nem tudjuk persze, hogy a vezető hatalmak gazdaságélénkítő programjai milyen sikert hoznak; magyar szempontból létkérdés, hogy a német gazdaság nekilendüljön, és felszívja a magyar exportot.

Egyelőre a kínai program látszik sikeresnek. Kína – legalábbis eddig – annak ellenére tartja a kitűzött nyolc százalékos GDP-növekedést, hogy az ország importja – többek között a nyersanyagok behozatala – több mint húsz százalékkal esett vissza 2009 januárjában.

A szabályozás

Az utóbbi évtizedben minden addigi kisebb-nagyobb pénzügyi válság odavezetett, hogy különböző részterületeken szigorúbb szabályozás lépett hatályba, amely persze csak karcolta a tőkemozgások szabadságát. Az ideológia az volt, hogy a nemzetközi tőkepiac szabadsága – ha levonjuk belőle az éppen aktuális krízis költségeit – sokkal nagyobb hasznot eredményez, mint az érdemi szabályozás okozta kár. Ez a tétel 2008 szeptembere után aligha tartható fenn. Kérdés, lesz-e politikai akarat a közös cselekvésre, legalább olyan mértékben, hogy az Európai Unióban létrejöjjön valamiféle közösségi bankfelügyelet.

Az adóbevételek zuhanása is lépéskényszerbe hozza az államokat. Az ún. off-shore vállalkozások lényegében akadálytalanul regisztrálthatják magukat az adóparadicsomokban, és annak sincs különösebb gátja, hogy a különböző telephelyeiken kimutatott adóalapjukat a helyi adóhatóságok adómértékeihez kozmetikázzák. De meddig tűrik ezt az államok? Az elkeseredett vita Németország és Svájc között a bankitok természetéről és tiszteletben tartásáról jelzi a feszültséget.

Persze nem igaz, hogy a válság következményeként elérkezett a turbókapitalizmus halála, amit különben komoly teoretikusok is állítanak. Mindenesetre hódít a keynes-i felismerés, hogy az állami beavatkozás, az anti-ciklus politika nem ördögtől való, és az a marxi és roosevelti tétel, hogy az érték a termelésben keletkezik.

A nemzetközi gazdasági és a politikai ciklus elválása

George W. Bush elnöksége idején a világpolitikában sok minden elromlott az Egyesült Államok unilateralizmusa miatt. Amiről az Egyesült Államok úgy gondolta, egyedül – illetve brit támogatással – megteheti, megtette. Kieleződött az orosz–amerikai viszony is. A Barack Obama vezette új kormányzat

– egyelőre úgy tűnik – komolyan gondolja a kétoldalú viszonyt. Megindultak azok az amerikai külpolitikai kezdeményezések, amelyeket Az Egyesült Államok Oroszország Politikája Bizottság dolgozott ki. A tervek között szerepel az orosz–amerikai partnerség létrehozásának megkísérlése az Iránnal kapcsolatos közös fellépés érdekében; a nukleáris fegyverek terjedésének megakadályozása; az Iránnal kapcsolatos együttműködés fényében a Lengyelországba, illetve a Cseh Köztársaságba tervezett rakétatelepítés törlése; Grúzia, illetve Ukrajna NATO tagsága helyett más együttműködési lehetőség alkalmazása. És így tovább... Talán nem alaptalan a feltevés – különösen

ha az új vezetés elkötelezettsége a multilateralizmus iránt nem erodálódik –, hogy a nemzetközi politikai és gazdasági ciklus, legalábbis ebben a dimenzióban és következményeit illetően, elválhat egymástól.

Ceterum censeo

Az elkerülhetetlen társadalmi változások aligha törhetnek utat ütközések nélkül. A konfliktusok, a nemzetköziek is, felszámolhatatlan társadalmi jelenségek, egyben a körülmények megváltoztatásának eszközei. Következésképpen nem a nemzetközi konfliktusok megszüntetése a cél, hanem békés megoldások.